

GRADITELJSKI POLET I PROCVAT KLESARSTVA U KORČULI 15. I 16. STOLJEĆA

Goran Nikšić

G. Nikšić
voditelj Odsjeka za staru gradsku jezgru
Grad Split
Obala kneza Branimira 17, 21000 Split
E-mail: goran.niksic@split.hr

Traditionally, stone cutting was the most important trade in the city of Korčula, along with the ship-building. Dubrovnik and other Dalmatian cities were built with the high quality Korčula's stone. In the fifteenth century, Korčula experienced a great construction and stone cutting boom. It was the time when city walls and the cathedral were rebuilt, but also dwelling houses several stories high, often with façades made of finely dressed stone. The activity of Korčula's workshops is being studied using archival sources and through the analysis of building skills and stone decoration, which is characterized by the exuberance of flamboyant, intricate, softly undulated and very skilfully carved ornamental forms. A gradual transition from late gothic through mixed to pure Renaissance forms occurred at the end of the fifteenth and at the beginning of the sixteenth century, when a classical decorative repertoire of Renaissance mouldings became the norm.

Ključne riječi: Korčula, klesarstvo, kamenolomi, radionice, mjerni sustavi

Okolnosti nastanka grada Korčule na sjeveroistočnom kraju istoimenog otoka još uvijek nisu jednoznačno prihvaćene u stručnoj literaturi.¹ Iako je neupitan osnutak planiranoga grada u trinaestom stoljeću na strateškom položaju koji je omogućavao kontrolu pomorskog puta, ostaje otvoreno pitanje je li na njegovom mjestu postojalo starije utvrđeno uporište ili manje naselje.² Naime, u bližoj okolini grada nema značajnijih površina plodnog zemljišta, pa se postavlja pitanje na čemu je lokalno stanovništvo moglo temeljiti svoju egzistenciju.³ Od prirodnih resursa najznačajnije su borove šume

¹ I. FISKOVIĆ, Korčula. Grad-biskupija i starija njezina likovna baština, 700 godina korčulanske biskupije, zbornik radova, (ur. I. Fisković i M. Stanić), Korčula, 2005., str. 138-144; S. DOKOZA, Dinamika otočnog prostora. Društvena i gospodarska povijest Korčule u razvijenom srednjem vijeku, Split: Književni krug, 2009., str. 33-35; C. FISKOVIĆ, Urbanističko usavršavanje Korčule Kanavelićeva vremena, Zbornik otoka Korčule 3, Korčula, 1973., str. 42; A. FAZINIĆ, Korčulanski statut i graditeljstvo Korčule u srednjem vijeku, Statut grada i otoka Korčule iz 1214. godine, zbornik radova znanstvenog skupa održanog 28. i 29. travnja 1988. u Korčuli, Blatu i Veloj Luci, Zagreb/Samobor 1989., str. 84, bilj. 13; B. KALOGJERA, Korčula: portret jednog grada na istočnom Jadranu, Korčula, 1995., str. 48, 55, 60, 63; M. KRALJEVIĆ, Pronađen ostatak starohrvatskog graditeljstva – ulomak pleterne ornamentike iz 9.-10. st., Godišnjak grada Korčule 4, 1999., str. 299-300; A. FAZINIĆ, Nalaz ranokršćanskog (č) spomenika u gradu Korčuli, Godišnjak grada Korčule 9, 2004., str. 279.

² V. FORETIĆ, Otok Korčula u srednjem vijeku do 1420. g., Zagreb, 1940., str. 62-68; M. GJIVOJE, Otok Korčula, Zagreb, 1969., str. 45-47; J. BELAMARIĆ, Marsilio Zorzi e la fondazione della città di Curzola (Korčula) nell'anno 1256, in: Venezia, le Marche e la civiltà adriatica: per festeggiare i 90 anni di Pietro Zampetti. (ur. Ileana Chiappini di Sorio i Laura De Rossi), Arte Documento 17, 18, 19, Rivista di Storia e tutela dei Beni Culturali, direttore Giuseppe Maria Pilo. Monfalcone: Edizioni Della Laguna, 2003., str. 145; Idem, Marsilio Zorzi i osnutak grada Korčule 1256. godine, in: 700 godina korčulanske biskupije, zbornik radova, Korčula, 2005., str. 84; Idem, Osnutak grada Korčule, Zagreb, 2005., str. 13.

³ Podrijetlo starih korčulanskih obitelji može se vezati za središnji i zapadni dio otoka, gdje je stanovništvo oduvijek bilo upućeno na plodna polja.

i visokokvalitetni vapnenac, pa su se među tradicionalnim zanatima u Korčuli oduvijek osobito isticali brodogradnja i kamenarstvo.

Na starim kartama brodogradilišta su ucrtana južno od utvrđenoga grada, na istočnoj i zapadnoj obali prevlake kojom je poluotočić povezan s kopnom. Camutio na karti iz 1571. godine označava oba njihova položaja nazivom *squeri*, a Coronelli 1678. godine ucrtava i brodogradilište u uvali jugoistočno od grada i označava ga kao *squero famoso*, što svjedoči o tome da su korčulanski brodograditelji bili od davnine cijenjeni.⁴ Brodogradnji je pogodovalo obilje šume po kojoj je otok bio poznat još od antičkog vremena. Osim bora (*Pinus halepensis*) koji još uvijek prekriva velike površine otoka, značajna je bila česvina (*Quercus ilex*) koja je u novije doba uslijed nekontrolirane sječe zakržljala i uglavnom raste kao grmlje. Borovina se uglavnom koristila za madire (oplatu), a česvina za kostur broda.⁵ Od drveta se u brodogradnji koristila i smola za spravljanje pakline, a u graditeljstvu se drvo, osim za dobivanje drvene građe, koristilo i kao gorivo za paljenje vapnenica.

Brodograditeljski i kamenarski zanat čvrsto su povezani. Drvodjelci, odnosno tesari imali su značajnu ulogu u graditeljstvu. Osim krovnih i međukatnih konstrukcija tesari su gradili i drvene skele bez kojih je bila nemoguća bilo kakva ozbiljnija gradnja. Drvodjelci su izrađivali vrata i prozore, kao i namještaj. U Korčuli su svi oni učili zanat u brodogradilištima, da bi kao majstori obično usporedno obavljali različite vrste poslova. Osim toga, klesari su naručivali i kupovali brodove za prijevoz kamena iz kamenolomâ do Korčule, Dubrovnika i drugih destinacija na jadranskim obalama. Znamo, na primjer, da je protomajstor korčulanske katedrale Jakov iz Tranija sredinom 15. stoljeća imao brod koji mu je sigurno služio za prijevoz kamena.⁶

Kamenarski obrt se razvio upravo u gradu Korčuli, u blizini ležišta najkvalitetnijeg kamena. Pored kamenoloma na samom otoku, na predjelima Krmača i Soline, osobito su značajni kamenolomi na otočićima istočnog arhipelaga (Badija, Planjak, Sutvara, Gubavac), a od svih najkvalitetnijim kamenom obiluju oni na Kamenjaku i Vrniku. (Sl. 1-2)

Korčulanski kamen je bio među najcjenjenijima u Dalmaciji, a to je i danas, zbog svoje pravilne strukture, jednolične svijetle boje, čvrstoće i postojanosti na atmosferilije.⁷ Usprkos čvrstoći, izvanredno je podesan za klesanje. U istom kamenolomu redovito se nalaze dva varijeteta, koji se izmjenjuju u slojevima (*sujevima*). U gornjem sloju u strukturi stijene jasno se zapaža krupniji detritus (ostaci školjaka), pa je za takav vapnenac uobičajen talijanski naziv *fiorito*, a u korčulanskom dijalektu *pigavac* ili *bužavi*. Ukoliko su fosili školjaka još veći (obično u najgornjem sloju), kamen se zove *rogej*. U donjem sloju struktura je jednoličnija, nema velike razlike između matrixa (sitnog vezivnog materijala) i detritusa, po čemu se takav kamen zove *unito*, u lokalnom govoru *saldi*. Oba varijeteta su podjednako kvalitetna, s tim da je *saldi* kamen podesniji za fino klesanje i skulpturu, a *pigavac* je zbog veće tvrdoće detritusa nešto postojaniji na atmosferilije. Iz stijene se u vrničkim kamenolomima na tradicionalan način mogu izvući blokovi visine oko 80 centimetara.⁸

U ranijim razdobljima kamenolome su pored korčulanskih zakupljivali i strani zanatlije, osobito Dubrovčani koji početkom 15. stoljeća posjeduju vlastiti kamenolom u Korčuli.⁹ Tu djeluje čitava ko-

⁴ C. FISKOVIĆ, Stara korčulanska brodogradilišta, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* XX, 1972., str. 81.

⁵ V. FORETIĆ, Iz povijesti korčulanske brodogradnje, *Brodogradnja* III, 1952., br. 1, str. 33; br. 4, str. 181.

⁶ C. FISKOVIĆ, *Korčulanska katedrala*, Zagreb, 1939., str. 21, 86.

⁷ A. FORTIS, Memoria sopra l'isola di Corzola, *Mogućnosti*, godina LI., siječanj-ožujak 2004., str. 25; A. PAULINI, Storia ecclesiastico-profana di Corzula del Dottor Antonio Paulini cittadino Corzolano, che contiene anco le cose principali della Dalmazia, e varie disertazioni sopra diverse cose relative a Curzola, in: *Raccolta di descrizioni storiche sull'Isola e città di Curzola*, rukopis u Opatskom arhivu u Korčuli (prijepis F. Portolana iz 1887. prema izvorniku u knjižnici obitelji Dimitri iz oko 1760.), str. 328-329; A. ALIBRANTI, *Cenni storico-descrittivi su Curzola*, astratto dai Man. di J. Maschek degli anni 1874 e 1876-1877, rukopis u opatskom arhivu u Korčuli, 1887., str. 438.

⁸ Podaci o korčulanskoj kamenarskoj terminologiji i tehnologiji prema usmenom saopćenju korčulanskog klesara Vinka Fabrisa.

⁹ V. FORETIĆ, *Povijest Dubrovnika do 1808.*, prvi dio, Zagreb, 1980., str. 277.

Fig. 1. Kamenjak. Abandoned stone quarry.
Sl. 1. Kamenjak. Napušteni kamenolom.

Fig. 2. Vrnik. Abandoned stone quarry.
Sl. 2. Vrnik. Napušteni kamenolom.

lonija dubrovačkih klesara, ali i Barani, Šibenčani, Zadrani, Splitsani pa i naturalizirani Francuz Ivan Antunov iz Vienne, iz južne Italije Petar Butaro i Jakov iz Tranija, te Bonino iz Milana. Iz Korčule se izvozi neobrađeni kamen, ali s vremenom sve više i gotovi klesani arhitektonski elementi. Čini se da je četrnaesto stoljeće i početak petnaestoga vrijeme kada prevladavaju strani kamenari, dok su već prije sredine petnaestog stoljeća Korčulani uspostavili kontrolu nad svojim kamenolomima pa strani majstori, ako i dolaze na Korčulu po kamen, naručuju ga od domaćih radionica.

Onofrije de la Cava 1438. godine nabavlja kamen za svoju veliku dubrovačku česmu kod Andrije Markovića i njegovog stalnog druga Kršula Bogdanića, a Juraj Dalmatinac u tri navrata (1441., 1444. i 1447. godine) kod istog Andrije, Kršula i Marka Karlića naručuje kamen za šibensku katedralu.¹⁰ I Jurjev nasljednik na mjestu protomajstora u Šibeniku, Nikola Firentinac dolazi po kamen u Korčulu 1482. godine.¹¹ U 15. i 16. stoljeću za gradnju najznačajnijih građevina, poput šibenske katedrale, bila je potrebna velika količina najkvalitetnijeg dalmatinskog kamena, pa je istovremeno dobavljan kamen s Korčule i s Brača, a lokalna radna snaga je pojačavana majstorima sa strane.¹² Uspoređujući tradiciju dva velika dalmatinska kamenarska središta, zanimljivo je da se u Korčuli do danas zadržalo hrvatsko nazivlje za klesarske alate, dok je na Braču prevladala talijanska terminologija.¹³

Vlastima je bilo jako važno da kontroliraju eksploataciju i izvoz kamena, pa se i gradskim statutom određuje da ni Korčulani ni stranci ne mogu vaditi kamen bez odobrenja vlasti.¹⁴ Knez Michele Michel je 13. prosinca 1445. godine u prisustvu majstorâ Andrije Markovića, Lukše pokojnog Andrije i drugih odredio da ne može nitko od brojnih kamenara vaditi kamen na općinskom zemljištu bez dozvole.¹⁵ Sredinom stoljeća vlada prava konjunktura, korčulanski kamenari su prepuni narudžbi, pa je vlastima problem osigurati nesmetano odvijanje poslova na javnim gradnjama. Spomenuti knez tako 21. ožujka 1445. godine osobno naređuje majstorima klesarima Pavlu i Andriji Markoviću, Kršulu Bogdaniću, Marku Karliću i Antoniju Katičiću da do daljnjega ne smiju ništa raditi osim obrađivati kamen za zapadnu gradsku kulu i za zid cisterne.¹⁶

Otočić Kamenjak je u vlasništvu crkve i njegovi kamenolomi služe isključivo za gradnju katedrale. Tako se Hranić Dragošević obvezao 1407. godine izraditi na Kamenjaku 1200 stopa klesanaca za gradnju crkve i zvonika po cijeni od dva solida za stopu.¹⁷ Ista cijena je važila i 1436. godine, kada Andrija Marković i Kršul Bogdanić uzimaju u desetogodišnji najam kamenolom na Kamenjaku uz obvezu da će najprije za zvonik katedrale bez naknade izraditi dvjesto stopa klesanog kamena.¹⁸ Dvije godine prije isteka roka pojavio se u kamenolomu sloj zdrave stijene velikih dimenzija, pa su se

¹⁰ Uz Markovića se u ugovorima iz 1441. i 1444. pojavljuje i Bogdanić, a 1447. Juraj posebno ugovara i kamen za apside s majstorom Markom Karličem. D. FREY, *Der Dom von Sebenico u. sein Baumeister Giorgio Orsini*, Wien, 1913., str. 140-141; P. KOLENDIĆ, Stube na crkvi sv. Ivana u Šibeniku, *Starinar, organ Srpskog arheološkog društva*, 3. serija, knjiga I (1922), 1923., str. 69, 74, 77, 79; C. FISKOVIĆ, *op. cit.* (6), str. 83; C. FISKOVIĆ, *Naši graditelji i kipari XV.-XVI. stoljeća u Dubrovniku*, Zagreb, 1947., str. 145; I. FISKOVIĆ, Utjecaji i odrazi Jurja Dalmatinca u Šibeniku, in: *Juraj Matejev Dalmatinac, (Radovi Instituta za povijest umjetnosti 3-6)*, 1979-82., str. 116, 136; *Idem*, Neki vidovi umjetničkog rada Jurja Dalmatinca u Šibeniku i Splitu, *Radovi Zavoda JAZU u Zadru 27-28*, 1981., str.126; M. IVANIŠEVIĆ, Juraj Dalmatinac u Splitu 1444. i 1448. godine, *Mogućnosti*, god. XXXII, 4-5, 1985., str. 468; E. HILJE, Juraj Dalmatinac i Korčula – prilog za kronologiju gradnje šibenske katedrale, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti 25/2001.*, str. 53, 66, 67, 69, 70.

¹¹ C. FISKOVIĆ, *op. cit.* (6), str. 56.

¹² P. DIDOLIĆ, Historijski brački kamenolomi, *Brački zbornik 3*, 1957., str. 102-103; D. VRSALOVIĆ, Povijest otoka Brača, *Brački zbornik 6*, 1968., str. 248-249.

¹³ P. DIDOLIĆ, Bračko kamenarstvo u toku vremena, *Brački zbornik 2*, 1954., str. 215-216.

¹⁴ J. J. HANEL, *Statuta et leges civitatis et insulae Curzulae (1214-1558.)*, Zagreb, 1877., Cap. XCV – De extractione lapidum et sui pedagiis, str. 51.

¹⁵ A. PAULINI, *op. cit.*, str. 330-331; A. ALIBRANTI, *op. cit.*, str. 435.

¹⁶ C. FISKOVIĆ, *op. cit.* (1), str. 75.

¹⁷ C. FISKOVIĆ, *op. cit.* (6), str. 17, 76.

¹⁸ *Ibidem*, str. 19, 78.

majstori obvezali predstavnicima crkve da će taj kamen rezervirati za izradu četiri stupa u katedrali, zajedno s bazama i kapitelima.¹⁹ Čini se da zbog ograničene veličine kamenolomi na Kamenjaku nisu dostajali za znatne potrebe gradnje katedrale, pa Marko Andrijić za završetak zvonika i za ciborij nad glavnim oltarom koristi kamen s Vrnika.²⁰

U četrnaestom i sljedećim stoljećima Dubrovnik je Korčuli najbliže veliko gradilište, a korčulanski kamen je daleko najkvalitetniji u regiji. U drugoj polovici četrnaestoga stoljeća korčulanskim se kamenom grade crkva sv. Vlaha, crkva dominikanaca, samostan male braće, samostan na Lokrumu i više ženskih samostana.²¹ U petnaestom stoljeću u Dubrovniku se zabranjuje gradnja drvenih kuća, pa je to dodatni razlog velike potražnje dobrog građevnog kamena koji stiže uglavnom s Korčule, bilo da ga Dubrovčani preuzimaju u samoj Korčuli ili u svome gradu.

Slično kao Dubrovnik, i Kotor se gradi korčulanskim kamenom. Sva arhitektonska plastika kotorskih kuća, a ponekad i klesanci za fino obrađena pročelja načinjeni su iz vrničkog kamena jer u okolici Kotora nema kvalitetnog kamena podesnog za klesanje. Radi smanjenja troškova elementi arhitektonskog ukrasa su se maksimalno standardizirali u izgledu i po veličini, pa se može govoriti o svojevrsnoj „serijskoj proizvodnji“.²²

Iz prvog razdoblja od osnutka grada Korčule u 13. stoljeću do kraja sljedećeg stoljeća očuvalo se vrlo malo gradnji. Razlog tomu može biti taj što su se u početku stambene kuće gradile uglavnom od drveta kojeg je na otoku bilo u izobilju, ili od loše obrađenoga sitnijeg kamena, najčešće zidanog „usuho“, odnosno vezanog zemljom. Prigodom prepravki unutrašnjosti korčulanskih kuća, nakon skidanja žbuke, često se na poprečnim zidovima koji razdvajaju kuće u nizu zapaža da su donji dijelovi (uglavnom prizemlja, rjeđe i prvi kat) građeni znatno lošije nego gornji, od kojih su odijeljeni jasnim tragom prvobitnog zabata i pripadaju najstarijem povijesnom sloju. Pročelja i stražnji zidovi (prema kaniželi) općenito su bolje zidani. To se može objasniti praktičnim razlozima: budući da su poprečni zidovi vlasnički podijeljeni po debljini između susjedâ, kakvoću zidanja teško je kontrolirati. Kod pregradnji i nadogradnji pojedinih kuća bilo je jednostavno djelomično ili potpuno prezidati pročelje, kao i zid prema kaniželi, dok je to bilo obično nemoguće napraviti s poprečnim zidovima, osobito ako su susjedne kuće bile pod krovom i nastanjene.

Nagli graditeljski polet u 15. stoljeću koincidira s razvojem klesarskog zanata. Prirodno je da su korčulanski klesari usporedno sa širenjem poslova širom Dalmacije uznastojali da poljepšaju svoj grad.²³ Tada se nanovo podiže katedrala, ali i veliki broj stambenih kuća. Na mjestu drvenih kuća i prizemnica građanih u suhozidu u relativno kratkom vremenu nastaju višekatnice zidane „u živo“, a fino klesani fasadni kamen već je početkom petnaestog stoljeća postao norma u gradnji stambenih zgrada. Čini se da je kvalitetan i lijepo obrađen kamen postao dostupan skoro svim društvenim slojevima u gradu, pa se kuće nadograđuju, a pročelja mahom grade iz temelja i rastvaraju lijepim portalima, prozorima i balkonima, često i čitavom širinom kuće.²⁴ Na taj način grad je u relativno kratkom razdoblju potpuno promijenio lice, iako je najvećim dijelom zadržana prvobitna usitnjena parcelacija koja se i danas jasno vidi na katastarskoj snimci ili u pogledu iz zraka.²⁵

To je i vrijeme gradnje i pregradnje gradskih zidina, kao i crkava pa je prirodno da su se u Korčuli nastanjivali strani graditelji, ali su i domaći klesari tražili posla u Dubrovniku i drugdje u Dalmaciji.

---

¹⁹ *Ibidem*, str. 21, 83; HILJE, *op. cit.*, str. 67 (dok. 3).

²⁰ C. FISKOVIĆ, *op. cit.* (6), str. 23, 24, 52, 88, 89.

²¹ V. FORETIĆ *op. cit.* (9), str. 277.

²² M. ZLOKOVIĆ, Građanska arhitektura u Boki Kotorskoj u doba mletačke vlasti, *Spomenik*, CIII, nova serija 5, 1953., str. 134.

²³ C. FISKOVIĆ, *op. cit.* (1), str. 42-43.

²⁴ A. FAZINIĆ, Gotičko stambeno graditeljstvo u Korčuli, *Vijesti MK*, god. XXIX, br. 3, 1980., str. 36.

²⁵ O korijenima srednjovjekovne sheme korčulanskog urbanizma, te o standardizaciji i tipologiji stambene arhitekture vidi: G. NIKŠIĆ, Korčula: urbanističke stege i graditeljska snalažljivost, *Godišnjak grada Korčule* 5, 2000., str. 3-20.

Formirale su se radionice koje su ostajale u okviru obitelji. Te su radionice po broju majstora i pomoćnika bile relativno male, a za veće poslove su se majstori udruživali, pa su se postupno stvorili partnerski odnosi između domaćih radionica, ponekad između korčulanskih majstora i onih sa strane, ali se čini da je ipak bila najčešća suradnja između majstora, odnosno njihovih radionica, koji su bili u bližoj ili daljoj rodbinskoj vezi.²⁶

Klesarska radionica imala je obično četiri ili pet članova. Pored glavnog majstora – vlasnika radionice, tu se najčešće javlja još jedan majstor – njegov sin, brat ili drug, zatim pomoćnik, jedan do dva učenika te obično još jedan radnik.²⁷ Ponekad majstor istodobno sklapa ugovor s učenikom (dječak) i pomoćnikom (punoljetna osoba – famulus, serviens, sluga, kalfa), pri čemu ih obojicu podučava zanatu. Uzimani su u nauk po pismenom ugovoru s majstorom, a maloljetni po ugovoru roditelja i majstora. Naukovanje je trajalo prema raznim vrstama zanata od 2 mjeseca do 12 godina.²⁸ U kamenarskom zanatu to je razdoblje iznosilo oko sedam godina, što se smatralo neophodnim da bi mladić savladao sve poslove koji su sastavni dio tehnologije obrade i ugradnje kamenih elemenata. Mnogima je, međutim, taj rok bio predugačak jer su s nestrpljenjem čekali prigodu da se mogu osamostaliti i slobodno ugovarati poslove. Neki su majstori vjerojatno bili stroži nego što su mladići mogli podnijeti, pa je tako zabilježeno više pokušaja bijega ili izbjegavanja obveza. Marko Andrijić je krajem 1476. godine oglosio da mu je pobjegao učenik Dabiživ Bogdanović, koji je uskoro pronađen i vraćen majstoru.²⁹ Braća Marko i Ratko Milićević su 1387. godine učili zanat u Korčuli – Marko kod majstora Ivana Antunova iz Vienne, a Ratko kod majstora Ivana Tolićevića. Obojica su pokušali izbeći obveze iz ugovora o službi, odnosno vjerojatno su htjeli okončati svoje naukovanje prije ugovorenog roka. Ipak, pravila struke su bila vrlo stroga, pa su majstori sudskim putem prisilili učenike da do kraja odsluže svoj rok službe. Ratko se nije do kraja pomirio s takvom sudbinom pa je uskoro on tužio svog majstora sudu. Nakon dovršenja naukovanja oba su mladića kao samostalni ljudi stupili u službu kao pomoćnici Ivana Antunovog.³⁰ Na sličan način je i Andrijićev učenik Dabiživ pronašao interes da se zaposli kod svog učitelja koji ga je kao pomoćnika poveo sa sobom u Mantovu da zajedno dovrše zahtjevan posao.³¹

Glavna je dužnost majstora bila da učenika hrani, odijeva i podučava obrtu, a nakon isteka naukovanja, učenici su dobivali ugovorom točno utvrđenu naknadu, koja se u 15. stoljeću sastojala od stanovite svote novca, različitih odjevnih predmeta i obrtničkog pribora.³² Dajući na završetku naukovanja učeniku alat, majstor mu je omogućavao da osnuje vlastitu obrtničku djelatnost, ali u stvarnosti mu je uz alat trebao još i početni kapital, koji je za graditelje znatno veći nego, primjerice, za krojače ili brijače.³³

Uvjet bavljenja nabavom, trgovinom i prijevozom kamena bilo je članstvo u bratovštini kamenara.³⁴ Općenito su postojale dvije vrste bratovština: religiozne i profesionalne. Ove posljednje su

²⁶ O djelovanju korčulanskih klesarskih radionica i o njihovoj međusobnoj suradnji vidi: G. NIKŠIĆ, Andrijići u Dubrovniku, in: *Renaisansa i renesanse u umjetnosti Hrvatske*, zbornik radova sa znanstvenih skupova „Dani Cvita Fiskovića“ održanih 2003. i 2004. godine, (ur. P. Marković i J. Gudelj), Zagreb, 2008., str. 139; *Idem*, Korčulani u Mantovi – organizacija klesarske radionice za veliku narudžbu, *Peristil* 56, 1997., str. 83-84.

²⁷ S. CONNELL WALLINGTON, Il cantiere secondo i dati d'archivio, in: *L'architettura gotica veneziana*, Atti del Convegno internazionale di studio Venezia, 27-29 novembre 1996 (a cura di Francesco Valcanover e Wolfgang Wolters), Venezia, 2000., str. 46-47.

²⁸ D. ROLLER, *Dubrovački zanati u XV. i XVI. stoljeću*, Zagreb, 1951., str. 3.

²⁹ C. FSKOVIĆ, *op. cit.* (10), str. 45.

³⁰ V. FORETIĆ, Jean de Vienne, un maître français du XIVe siècle à Dubrovnik et à Korčula, *Annales de l'Institut français de Zagreb*, 10e et 11e années, N^{os}28-29 (1946-1947), Zagreb, 1949., str. 92-93; *idem*, Podrijetlo porodice korčulanskih kamenara Andrijića, *Peristil* III, 1960., str. 34.

³¹ C. FSKOVIĆ, *op. cit.* (10), str. 148; G. NIKŠIĆ, *op. cit.* (26b), str. 84.

³² T. RAUKAR, *Zadar u XV stoljeću, ekonomski razvoj i društveni odnosi*, Zagreb, 1977., str. 227.

³³ *Ibidem*, str. 232-233.

³⁴ L. PUPPI, Geografia di un crinale. Filippo Calendario tra storia e leggenda, *L'architettura gotica veneziana*, Atti del Convegno internazionale di studio Venezia, 27-29 novembre 1996 (a cura di Francesco Valcanover e Wolfgang Wolters), Venezia, 2000., str. 102; A. WIROBISZ, L'attività edilizia a Venezia nel XIV e XV secolo, *Studi Veneziani*, VII, 1965., str. 332, 338, 342.

okupljale članove istog zanimanja, ali su ponekad primale i zanatlije drugih struka. Služile su za promicanje staleških interesa, skrbile o solidnosti robe, primjerenosti cijena, uklanjanju konkurencije i usklađivale međusobne interese bratima.³⁵

Unutar bratovština nije bilo stroge podjele između majstora, pomoćnika i šegrta. Učenici bi nakon završenog naukovanja dobili pravo da otvore vlastitu radionicu i da stupe u bratovštinu, a ponekad su postajali članovi još u vrijeme naukovanja. Osim pogodnosti u poslovnom smislu, cehovska pripadnost je zanatlijama pružala materijalnu sigurnost, ali i mogućnost društvene afirmacije, iako u Dubrovniku, pa ni u Korčuli zanatska udruženja nisu uspjela izboriti učešće u vlasti kao u nekim europskim državama.³⁶

Ipak, može se reći da su zanatlije na Korčuli sudjelovale u borbama pučana protiv vlastele u 15. i 16. stoljeću. Ne znamo kojem zanatu su pripadali majstori Frano i Luka Anzelović čija je urota protiv plemstva otkrivena 1512. godine, ali je dobro poznat majstor Nikola Karlić, graditelj zvonika i pročelja hvarske katedrale, kojeg je pučka skupština 1541. godine izabrala za svoga predstavnika. On je pisao predstavke sa zahtjevima pučana i boravio u Mlecima da ih brani pred vladom.³⁷

O djelatnosti korčulanskih graditelja i klesara u 15. i 16. stoljeću sačuvan je velik broj dokumenata u našim arhivima, od kojih je dosta objavljeno u stručnoj literaturi, ali samo manjim dijelom u sustavnom obliku. Kao najznačajnije korčulanske klesarske obitelji ističu se Karlići, Pavlovići, Radmanovići, Kršulovići i Andrijići.³⁸ Za razliku od plemićkog staleža, gdje se još od početka 13. stoljeća ustalilo prezime kao oznaka statusa, pa se od tada može pratiti genealogija njihovih rodova, pučani su se identificirali osobnim imenom, filijacijom, mjestom podrijetla i zanimanjem. Još u 14. i 15. stoljeću većina pučana nije imala ustaljeno prezime.³⁹ Može se pretpostaviti da su pojedinci nastanjeni u Korčuli živjeli u višestrukim (proširenim i širim) obiteljima, dok su doseljavanjem u Dubrovnik vjerojatno zasnivali osnovnu (jednostavnu) obitelj.

Radi shvaćanja utjecaja pojedinih članova obitelji važno je ustanoviti vrijeme u kojem obitelj funkcionira kao zajednica oca i sinova, gdje je *pater familias* imao odlučujuću riječ kod upravljanja imovinom i poslovima, odnosno kao zajednica braće, koja pretpostavlja udruživanje dobara i djelatnosti članova, ali i mogućnost samostalnog djelovanja.⁴⁰ Na primjeru klesarske obitelji Andrijića mogu se lijepo pratiti ti odnosi. Dok je Andrija Marković bio živ, sinovi se nisu pojavljivali kao samostalni nositelji poslova, iako su kao iskusni članovi obiteljske radionice mogli i sami voditi radove. Nakon očeve smrti, u zajednici braće Marko Andrijić je kao (vjerojatno) najstariji brat imao najveći ugled, ali ne i isključivo pravo sklapanja poslova.⁴¹ On je pak oslobodio sina Petra obveza u obiteljskoj radionici i ovlastio ga da može raditi samostalno.⁴² To se, međutim, dogodilo tek 1502. godine, oko

³⁵ K. VOJNOVIĆ, Bratovštine i obrtne korporacije u republici dubrovačkoj od XIII. do XVIII. vijeka, sveska I. Bratovštine dubrovačke, *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium*, izdanje JAZU, Zagreb, 1899., str. II; V. FORETIĆ, Dubrovačke bratovštine, *Časopis za hrvatsku poviest*, knj. I., sv. 1-2 (1943), str. 16-17.

³⁶ K. VOJNOVIĆ, Bratovštine i obrtne korporacije u republici dubrovačkoj od XIII. do XVIII. vijeka, sveska II. Dubrovačke obrtničke korporacije (cehovi) od XIII. do XVI. vijeka, *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium*, izdanje JAZU, Zagreb, 1900., str. LI; D. ROLLER *op. cit.*, str. 1; A. MARINOVIĆ, Prilog poznavanju dubrovačkih bratovština, *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku*, god. I, sv. 1 (1952), str. 233, 234; Z. JANEKOVIĆ RÖMER, *Okvir slobode (Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma)*, Zagreb-Dubrovnik, 1999., str. 264-269.

³⁷ V. FORETIĆ, Borbe između pučana i plemića na Korčuli u 15. i 16. stoljeću, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, 10, 1977., str. 266, 269.

³⁸ C. FSKOVIĆ, Artistes français en Dalmatie, *Annales de l'Institut français de Zagreb*, 10e et 11e années, N^o28-29 (1946-1947), Zagreb, 1949, str. 7.

³⁹ Z. JANEKOVIĆ RÖMER, *Rod i grad (Dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća)*, Dubrovnik, 1994., str. 45; Z. JANEKOVIĆ RÖMER, *op. cit.* (36), str. 325.

⁴⁰ O strukturi i odnosima u obitelji toga vremena u Dubrovniku vidi: Z. JANEKOVIĆ RÖMER *op. cit.* (39).

⁴¹ Da je Marko najstariji od braće Andrijića osim osobnog imena koje je naslijedio po djedu govori i činjenica da se u dokumentima javlja prvi, kao i to da umire prije Blaža i Jerka.

⁴² C. FSKOVIĆ, Dokumenti o radu naših graditelja i klesara XV-XVI stoljeća u Dubrovniku, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 3, Split, 1947., str. 9; C. FSKOVIĆ, *op. cit.* (10), str. 153.

pet godina prije Markove smrti, u vrijeme kad je Petar bio u zrelim godinama i već najmanje desetak godina sklapao zajedničke poslove (sa stricem Blažom 1492. godine). Prema tome zaključujemo da su odnosi unutar obiteljskih radionica bili dosta strogi, te da su gazdini sinovi mogli raditi samo za oca ili stričeve.

O načinu na koji se širio utjecaj korčulanskih klesarskih radionica u pokrajini može se nešto više doznati kroz prepoznavanje veza između pojedinih majstora i njihovih radionica koje su zabilježene u arhivskim dokumentima, ali i analizom oblikovnih elemenata, osobito dekorativnih motiva, koji se ponavljaju u njihovim radovima i radovima drugih radionica za koje se može utvrditi da su s njima rodbinski povezane. Možda je od praćenja difuzije karakterističnih detalja oblikovanja još važnije istražiti kako su unutar i između radionica prenošena složenija graditeljska znanja, kao što su specijalna konstruktivna rješenja ili proporcijski i kompozicijski sustavi.

Zbog toga je izuzetno važno proučavanjem poznatih dokumenata i s njima povezanih građevina uspostaviti što cjelovitije rodoslovlje korčulanskih kamenarskih obitelji – Andrijićâ, Markovićâ, Karličâ i Pavlovićâ.⁴³ Time se stvara temelj za daljnje proučavanje i jednostavnije povezivanje pojedinih majstora i radionica. Već je početnom analizom obiteljskog stabla i rodbinskih veza između korčulanskih majstorâ utvrđeno da su se na najvažnijim građevinama u Korčuli i Dubrovniku u 15. i 16. stoljeću izmjenjivale generacije iste ili srodnih obitelji graditelja.⁴⁴

Radi boljeg razumijevanja načina vođenja poslova klesarskih i graditeljskih radionica, potrebno je proučiti mjerne sustave koji su se primjenjivali u određenom razdoblju u pojedinim sredinama. Venecijanske mjere služile su u dalmatinskim komunama kao poveznica u uspoređivanju lokalnih mjera i prije trajnog ustoličenja mletačke vlasti u 15. stoljeću. Međutim, premda je sustav mjera u većini dalmatinskih gradova jednak mletačkom, Venecija ni nakon učvršćenja svoje uprave nije u potpunosti istisnula iz uporabe domaće lokalne mjerne sustave.⁴⁵ U Dalmaciji u 15. stoljeću gotovo svaki grad ima svoje vlastite mjere.⁴⁶ Pisani izvori pokazuju da je splitski lakat, jednako kao i zadarski i šibenski, imao drugačiju dužinu od mletačkog.⁴⁷ Osim razlika u apsolutnim iznosima pojedinih mjernih jedinica, postojale su i razlike u mjernim sustavima. Tako se, na primjer, mletačka stopa dijeli na 12 uncija, dok se u Dubrovniku stopa dijeli na 8 unča; mletački lakat ima 20 uncija, a dubrovački 12 unča. Pri tome su apsolutne vrijednosti mletačke i dubrovačke stope vrlo slične (34,77 cm, odnosno 34,1372 cm), dok se veličine mletačkih uncije i lakta (2,8975 cm, odnosno 57,95 cm) znatno razlikuju od odgovarajućih dubrovačkih mjera (4,26715 cm, odnosno 51,2058 cm).⁴⁸

Paulini navodi da se u Korčuli sve do njegovog vremena (druga polovica 18. stoljeća) koriste lokalne mjere i utezi, kao na primjer gonjaj (gognale) koji sadrži 144 hvata (passo) po 6½ stopa.⁴⁹ Za razmatranje domaćih graditeljskih mjera od većeg je značaja oznaka urezana na dovratniku dvorišnog ulaza kuće Frana Marina Tomkova, sada Giunio-Fisković, u Korčuli.⁵⁰ [Sl. 3] Tu su označena 4 barcusa (1

⁴³ Rodoslovlje klesarske obitelji Andrijić i srodnih obitelji donosi G. NIKŠIĆ, *op. cit.* (26a), str. 138.

⁴⁴ *Ibidem*, str. 139-140.

⁴⁵ Z. HERKOV, *Naše stare mjere i utezi*, Zagreb, 1973., str. 10, 82

⁴⁶ *Ibidem*, str. 66.

⁴⁷ M. ZANINOVIĆ-RUMORA, Zadarske i šibenske mjere za dužinu kroz stoljeća, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 34/1992., str. 117-119; *Eadem*, Mjere dalmatinskih luka u priručnicima XVI. stoljeća, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 45/2003., str. 131; *Eadem*, Stare mjere Splita od 15. do 19. stoljeća, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 52/2010., str. 180.

⁴⁸ M. ZLOKOVIĆ, Antropomorfni sistemi mera u arhitekturi, *Zbornik zaštite spomenika kulture*, knjiga IV-V (1953-1954), Beograd, 1955., str. 192 i 204-205. Situacija postaje još složenija ako znamo da podjela dubrovačkog lakta na 12 unča nije bila univerzalna. Tako Zloković navodi primjer dva sačuvana dubrovačka željezna lakta (od 51 i 51,25 cm) od kojih je jedan imao duodecimalnu i oktametarsku podjelu, a drugi samo oktametarsku. *Ibidem*, str. 204, bilj. 24. Grafičku usporedbu dubrovačkih i mletačkih mjernih jedinica donosi G. NIKŠIĆ, *op. cit.* (26b), str. 82.

⁴⁹ A. PAULINI, *op. cit.*, str. 123.

⁵⁰ C. FISKOVIĆ, *op. cit.* (1), str. 46.

barcus = 2 stope) po 62 cm.⁵¹ Za sada nije poznato razdoblje kada se koristila ta mjera, odnosno stopa od 31 cm. Na južnom zidu korčulanske katedrale ugreban je pomoćni nacrt za ugradnju oluka, dakle iz vremena dovršetka gradnje bočnih brodova u drugoj polovici 15. stoljeća. Analiza mjernih oznaka tu je dala veličinu stope od 33,4 cm. Ista se dimenzija stope dobija metrološkom analizom Andrijićevog završetka zvonika i ciborija.

Moguće je odrediti veličinu mjerne jedinice usporedbom podataka iz ugovora o gradnji i mjera uzetih s građevine na koju se odnosi taj ugovor. Nažalost, malo je slučajeva gdje su i građevina i ugovor u kojemu se navode njezine mjere izbjegli razaranjima i sačuvali se do danas. Osim toga, u ugovorima se ponekad možda podrazumijeva, a ponekad se izričito i navodi da zadate mjere nisu sasvim precizne, pa uz broj mjernih jedinica stoji „vel circa“. Te su nepreciznosti dozvoljene možda zato da se omogući bolje uklapanje u proporcijisku shemu koja može sadržavati iracionalne brojeve, ili (što je vjerojatnije) da se omogući razmjerenje u dva različita mjerna sustava, odnosno mjera koje koristi naručitelj i onih koje koristi izvođač (na primjer dubrovačke i korčulanske mjere).

Zbog toga je vjerojatno najbolji način da se dobije veličina mjernih jedinica korištenih na pojedinoj građevini njezina metrološka analiza. To podrazumijeva precizno mjerenje dimenzija pročelja i pojedinih arhitektonskih elemenata, kao i da se radi o pravilno zidanoj i dobro klesanoj građevini.⁵² Iz brojnih ugovora se razabire da su pojedini arhitektonski elementi bili standardizirani po obliku, ali i veličini, odnosno proporcijama, što olakšava metrološku i proporcijisku analizu.⁵³

Ovdje nas osobito zanima odnos Korčule i Dubrovnika, obzirom na brojnost narudžbi korčulanskim majstorima koji su jedan dio klesarskih poslova izvodili u Dubrovniku, ali vjerojatno veći dio u svojim radionicama u Korčuli, odnosno u neposrednoj blizini kamenoloma. Dubrovački Statut zabranjivao je uvoz neobrađenog kamena u Grad.⁵⁴ Izradom gotovih arhitektonskih elemenata na mjestu

Fig. 3. Korčula. Measuring mark carved in the door jamb of the Giunio-Fisković house.

Sl. 3. Korčula. Mjerna oznaka urezana na dovratniku kuće Giunio-Fisković.

⁵¹ O mjeri za dužinu koja se u dokumentima naziva *barcus*, *bargus*, *bracus* i *vargus* vidi: HERKOV, *op. cit.*, str. 172-173. Ta je mjera (možda i etimološki) bliska mletačkom laktu (*braccio*), koji ima nekoliko inačica. Po veličini je najbliži našem *barcusu* mletački lakat za svilu, *braccio di Venezia da seta*, koji iznosi između 63,99 cm i 63,85 cm. *Ibidem*, str. 168-169.

⁵² Metrološka analiza istočnog, manirističkog pročelja palače Arneri u Korčuli (građenog oko 1600. godine) dala je veličinu stope od 32 cm. G. NIKŠIĆ, Maniristička palača Arneri u Korčuli, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 26, 1986-1987., str. 449.

⁵³ Zloković donosi iscrpnu analizu standardnih proporcijiskih dijagrama vrata i prozora u iracionalnim i racionalnim vrijednostima, prebačenim u mletački, austrijski i dubrovački mjerni sustav. M. ZLOKOVIĆ, *op. cit.* (48), str. 193-208.

⁵⁴ Knjiga reformacija dubrovačkog Statuta. Prema: A. MARINOVIĆ, *Dubrovačko carinsko pravo*, knjiga I., Split, 2008., str. 248-249.

Fig. 4. Korčula. Ground floor of the gothic Arneri palace (south façade).
Sl. 4. Korčula. Prizemlje gotičke palače Arneri (južno pročelje).

gdje je kamen ubran štedjelo se na troškovima prijevoza, ali su se na taj način smanjivali i problemi skućenog prostora u radionicama u Gradu. Poznato je, naime, da je Dubrovačka republika iznajmljivala ili davala na uporabu samo četiri klesarske radionice pod crkvom sv. Sebastijana, i to majstorima zaposlenim na općinskim radovima. Ne znamo jesu li se tim radionicama imali pravo koristiti i za privatne poslove koje su ugovarali usporedno sa svojim angažmanom na javnim gradnjama, ali je u svakom slučaju taj prostor bio nedostatan za izvedbu ponekad vrlo opsežnih narudžbi.

Dubrovnik je u odnosu na Korčulu bio neusporedivo veća sredina i svojim razvijenim graditeljskim tržištem nudio temelj egzistencije većini, ako ne i svim značajnijim korčulanskim klesarima. Ipak, za zavičaj su svi ostali vezani, ako ne jakim rodbinskim vezama ili posjedovanjem kuća i zemlje, onda intenzivnim poslovnim vezama, posebno nabavom i obradom kamena u cijenjenim kamenolomima. Međutim, privatne narudžbe za gradnju i kamenarsku opremu korčulanskih kuća iz razdoblja koje razmatramo gotovo da se uopće nisu sačuvala, ili dokumenti još nisu pronađeni. Možemo pretpostaviti da je tome razlog to što su veliku većinu korčulanskih kuća vlasnici gradili i pregrađivali sami ili uz pomoć rodbine. Za takve poslove nije bilo potrebno sklapati pisane ugovore, pa nam preostaje prepoznati udio pojedinih radionica formalnom analizom sačuvanih kuća i arhitektonskih ulomaka.

Što se tiče dekorativnih elemenata, općenito se mogu razlikovati dvije tendencije koje su u Korčuli prisutne od 15. stoljeća nadalje: jedna izrazito jednostavna, stroga, koja ekonomizira količinom ukrasa i druga, koja upravo inzistira na bujnosti klesarskog izraza. [Sl. 4-5] Karaman u korčulanskoj klesarskoj produkciji petnaestog stoljeća vidi jaki utjecaj šibenske katedrale i poslova koje su za nju izvodili lokalni majstori. U konzervativnoj provincijskoj sredini kasnogotički dekor se pretače u ne toliko dotjerane, ali virtuozno klesane, zanimljive, slikovite, meke i kovrčaste oblike.⁵⁵

Iako je i sam najbolji predstavnik takvog formalnog izričaja, Marko Andrijić u praksu korčulanskih klesarskih radionica prvi uvodi prave renesansne oblike. Njegov ciborij zavičajne katedrale predstavlja u našim krajevima prvi primjer stupova s entazisom.⁵⁶ U Andrijićevom opusu, ali i u djelima ostalih

⁵⁵ Lj. KARAMAN, *Šetnjom kroz Korčulu i njene spomenike*, Zagreb, 1932., str. 7-8; *idem*, *Šetnjom kroz Korčulu i njene spomenike, Eseji i članci*, Zagreb, 1939., str. 139.

⁵⁶ J. BELAMARIĆ, Ciborij Marka Andrijića – prijedlog izvornog oblika, *Godišnjak grada Korčule* 3 (1998), str. 92.

*Fig. 5. Korčula. The portal of the Paparčić palace.
Sl. 5. Korčula. Portal palače Paparčić.*

korčulanskih klesara, zapaža se postupni prijelaz od kasnogotičkih, preko mješovitih, do čisto renesansnih oblika. U šesnaestom stoljeću ustaljuje se klasični dekorativni repertoar renesansnih profilacija.

Općenito se može reći da korčulanski klesarski zanat karakterizira velika vještina obrade kamena vrhunske kvalitete, pravilnost i preciznost izvedbe ne samo na monumentalnim građevinama. U čestim pregradnjama majstori su ispoljili izvanredno snalaženje u problemima vezanim za oskudicu prostora i materijalnih sredstava, pa je zbog toga i zbog sklonosti za ponavljanjem davno usvojenih tehnika obrade i dekorativnog repertoara ponekad teško raspoznati pojedine faze građenja, osobito unutar 15. i 16. stoljeća. U tome razdoblju Korčula dobiva sliku koja je i danas dominantna. Osim što se pročelja stambenih kuća i palača pregrađuju kvalitetno obrađenim kamenom, iz temelja se podiže katedrala sa zvonikom, kao i javne građevine poput kneževa dvora, a sliku obnovljenoga grada zaokružile su obrambene zidine koje su modernizirane prema tada naprednim principima ratovanja.

Usporedno sa smanjenjem strateške važnosti grada i njegove gospodarske snage, osobito od 18. stoljeća, graditeljski i klesarski zanat je u opadanju, što se osobito vidi kod skromnije stambene arhitekture, gdje su često starije građevine nagršene pregradnjama znatno lošije kvalitete.

BUILDING BOOM AND BLOSSOMING OF THE STONE CUTTING TRADE IN THE 15TH AND 16TH CENTURY KORČULA

From the very beginning, in the absence of arable land in the vicinity of the city, the population of Korčula was dependent on two natural resources: wood and stone. Shipbuilding developed very early, and the high quality stone made Korčula's stone cutters famous and widely sought after. Dubrovnik and Kotor were built mostly with stone from Korčula, because they lacked local stone suitable for carving. In the early period the stone quarries around Korčula were rented to foreign craftsmen, along with local ones. They exported unworked stone, but with the passing of time finished architectural elements were increasingly produced. Already before the mid-fifteenth century, Korčulans established better control over their quarries, so foreign master builders had to order stone from local workshops. The government's control over the exploitation and export of stone was very strict. Already in the middle of the fifteenth century local masters stone cutters, who were loaded with orders, were obliged to work on the public buildings as a priority. The quarries on the islet of Kamenjak, owned by the church, served exclusively for the construction of the cathedral.

In parallel with the spreading of their activity throughout Dalmatia, masters from Korčula endeavoured to embellish their hometown, where the sudden building boom in the fifteenth century coincided with the development of the stone cutters' trade. That was also the time when defensive walls and churches were rebuilt. The cathedral was built anew, but also a series of dwelling houses. Timber and dry stone one-storey houses were replaced with multi-storey buildings. Their facades were made of finely dressed stone, which became available to almost all social classes of the town. While the original minimum size of parcel division was kept, the town completely changed its image in a relatively short period of time.

Foreign builders settled in Korčula, but at the same time local stone cutters sought work in Dubrovnik and other places in Dalmatia. They organized workshops which remained in the family hands. They were quite small in terms of the number of masters and apprentices, but for sizeable contracts master stone cutters would create partnerships which could gradually become permanent. A stone cutter's workshop would typically have four or five members. Apart from the main master, who was the owner of the workshop, there would usually be another master – his son, brother or associate, and also an apprentice and one or two novices, whose training would last for about seven years.

A prerequisite for taking part in trading and transportation of stone was the membership in the confraternity of stone cutters which protected the interests of the trade, controlled the quality of products, prices, competition, and regulated mutual interests of the members. Acceptance into the confraternity meant material security, but also an opportunity for social affirmation, although craft guilds in Dubrovnik and Korčula could not secure their participation in government similar to some European countries. Nevertheless, in the fifteenth and the sixteenth century craftsmen from the island of Korčula took part in the commoners' battles against nobility.

A great number of archival documents has been preserved about the activity of Korčula's builders and stone cutters in that period. The most prominent were the Karlić, Pavlović, Radmanović, Kršulović and Andrijić families of stone cutters. The relationships between members of family workshops were strictly regulated. The father was in charge of the property and of the business, and his sons were allowed to work only for him or for their uncles.

The influence of Korčula's stone cutting workshops can be recognized through business relationships of individual masters and of their workshops, which have been recorded in archival documents. It can also be demonstrated through the analysis of formal elements repeatedly used in the works of workshops whose kinship can be attested. It is interesting to see how characteristic formal elements – decorative motifs, but also sophisticated building skills, like special structural schemes or proportional and compositional systems – were circulated within and between workshops.

Establishing as complete as possible family trees of Korčula's stone cutting families – Andrijić, Marković, Karlić and Pavlović – will provide a foundation for further study and for easier coupling of individual masters and workshops.

The study of measurement systems which were used in specific periods in certain sites is important for understanding how the stone cutting and building businesses were organized within workshops. Local measures were used along with Venetian ones. The fact that their size changed with the passage of time makes more difficult their definition through the comparison of the measures taken from buildings with the data stipulated in contracts about their construction.

Dubrovnik was much bigger city than Korčula, and its expanding building market provided means of survival for most, if not all of Korčula's important stone cutters. They performed part of their work in Dubrovnik, but probably most of the stone cutting was done in their workshops in Korčula or in the immediate vicinity of the quarry.

In contrast to well documented businesses in Dubrovnik, private orders for decorative stone and for construction of Korčula's houses, in the period that we are considering, have not survived, or these documents have not yet been found. A possible reason for that could be that the large majority of houses in Korčula were built or rebuilt by the owners themselves or with the help of their relatives. It was not necessary to prepare a contract for such kind of work, so the formal analysis of preserved houses and fragments of architectural decoration remains the only way to single out contributions of individual workshops.

Since the fifteenth century, there were two tendencies in the stone decoration in Korčula: one manifestly simple and severe, with a restrained use of ornaments, and the other with the emphasis on the exuberance of stone cutter's expression. In the conservative provincial milieu the late gothic ornament was transposed into flamboyant, intricate, softly undulated and very skilfully carved ornamental forms.

Albeit the best representative of such formal expression, Marko Andrijić was the first to introduce genuine Renaissance forms in the work of Korčula's stone cutting workshops. The ciborium he made for his hometown's cathedral is the earliest example of columns with entasis in Dalmatia. Between the late fifteenth and the early sixteenth century a gradual transition from late gothic, through mixed, to pure Renaissance forms was manifest in Andrijić's oeuvre, but also in the works of other stone cutters from Korčula. A classical decorative repertory with Renaissance mouldings became firmly established in the sixteenth century.

Great skill in working the stone of superior quality, regularity and precision of execution is characteristic of the stone cutting trade of Korčula, not only in monumental structures. Working on frequent reconstructions, master builders showed admirable ingenuity in dealing with the lack of space and of the material resources. As a result of that, and due to their tendency to use the dressing techniques and the decorative repertory adopted long ago, it is sometimes difficult to identify different construction periods, especially those dating from the fifteenth and sixteenth centuries. Korčula acquired in that period an image which is dominant even today. Apart from the façades of dwelling houses and palaces which were rebuilt with finely dressed stone, the cathedral and its belfry were completely rebuilt, as well as public buildings like the rector's palace, and the new image of the restored city was completed by the defensive walls, modernized according to the then avant-garde principles of warfare.

Simultaneously with the reduction of the strategic importance of the city and its economic strength, especially from the eighteenth century onwards, the building and stone cutting trades were in decline, which can be seen in the more modest residential architecture, where very often old buildings were disfigured by the rebuilding interventions of much lower quality.

Key words: *Korčula, stone cutting, stone quarries, workshops, measurement systems*